

75. Çeviride zaman kavramı bağlamında tarihselleştirme ve modernleştirme yöntemleri üzerine bir değerlendirme: Balzac'ın *Çalışanın Fizyolojisi'nin Türkçeye Çevirisi Örneği*

Onur ÖZCAN¹

APA: Özcan, O. (2021). Çeviride zaman kavramı bağlamında tarihselleştirme ve modernleştirme yöntemleri üzerine bir değerlendirme: Balzac'ın *Çalışanın Fizyolojisi'nin Türkçeye Çevirisi Örneği*. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (23), 1174-1188. DOI: 10.29000/rumelide.954262.

Öz

Çeviri eylemi kendi içerisinde birçok değişkene sahip olsa da, “zaman” kavramı bu değişkenler arasında kaynak metnin ve hedef metnin kaleme alındığı dönemlerin temsil dili bakımından ön plana çıkmaktadır. Bu yüzden kaynak metnin tarihin hangi döneminde yazıldığı kadar, çeviri metnin olan hedef metnin ne zaman basıldığı da önemlidir. Özellikle zaman dilimi olarak arasında büyük farklar bulunan metinlerde, çevirmen çeviri sürecinin gerektirdiği tarihsel ve güncel özellikleri hedef metne yansıtmak için geçmiş (eserin yazıldığı dönem) ve şimdi (eserin çevrildiği dönem) olmak üzere tarihin iki noktasında adeta mekik dokumaktadır. Çevirmen bunu yaparken kaynak metnin yazıldığı döneme yönelirse *tarihselleştirme* ve kaynak metnin çevrildiği modern zamana yönelirse *modernleştirme* şeklinde iki yöneme başvurur. Dolayısıyla bu çalışma Popoviç, Holmes ve Nida'nın doğrudan ya da dolaylı olarak önerdiği bu iki yöntemin uygulamalı olarak daha iyi anlaşılmasını ve özellikle kaynak ve hedef metnin arasında zamansal olarak büyük fark olan bir eser çerçevesinde bu iki yöntemin incelenmesini amaçlamaktadır. Bu bağlamda Balzac'ın 19. yüzyılın ilk yarısındaki Fransız devlet yönetimini ve bürokrasisini ele aldığı bir deneme eser olan ve ilk olarak 1841'de yayımlanan *Physiologie de l'Émployé*'nin yaklaşık 180 yıl sonra *Çalışanın Fizyolojisi* olarak Türkçeye çevirisi bu çalışmanın örnekleme olarak seçilmiştir. Çeviride zamandan kaynaklı farklılıkları gidermek için çevirmene çeviri sürecinde yardımcı olan bu iki yöntemin böylesine bir zaman farkına sahip iki metin çerçevesinde incelemenin çeviri pratiği anlamında hem çevirmenlere hem de çevirmen adaylarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Çeviride zaman, tarihselleştirme, modernleştirme, Balzac, *Çalışanın Fizyolojisi*.

An evaluation on historization and modernization methods within the context of the concept of time in translation: The case of the translation into Turkish of Balzac's *The Physiology of The Employee*

Abstract

Although the act of translation has many variables in itself, the concept of "time" stands out among these variables in terms of the representation language of the periods that the source text and the target text were written. Therefore, the period that the target text (the translated text) was printed is important as well as the period in which the source text was written. Especially in texts with great differences in terms of time, the translator literally shifts at two points in history as the past (the

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fransızca Mütercim Tercümanlık ABD (Kırıkkale, Türkiye), onurozcan@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4965-1627 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 05.05.2021-kabul tarihi: 20.06.2021; DOI: 10.29000/rumelide.954262]

period that the work was written) and the present (the period that the work was translated) in order to reflect the historical and current features required by the translation process to the target text. By doing this, he uses two methods: the historicization if the translator turns to the period in which the source text was written and the modernization if he turns to the modern time in which the source text was translated. Therefore, this study aims to better understand these two methods directly or indirectly proposed by Popoviç, Holmes and Nida, and to examine these two methods, especially within the framework of a work that has a great temporal difference between the source and target text. In this context, the translation of *Physiologie de l'Émployé* into Turkish as *Çalışanın Fizyolojisi*, which was an essay in which Balzac dealt with the French state administration and bureaucracy in the first half of the 19th century and which was first published in 1841, was chosen as the sample of this study. It is thought that these two methods, which help the translator in the translation process in order to eliminate time-based differences in translation, will contribute to both translators and translator candidates in terms of translation practice within the framework of two texts with such a time difference.

Keywords: The time in translation process, historicization, modernization, Balzac, *The Physiology of The Employee*.

1.Giriş

Bir dilde kaleme alınmış ya da söylenmiş somut ve soyut bilgilerin, diğer bir dilde ya da dillerde dünyada dolaşımını sağlayan çeviri eylemi kendi içinde birçok değişkene sahiptir. Bu değişkenlerden birisi de zaman kavramıdır. Kaynak ve hedef metnin dinamiklerine göre önem arz eden zaman kavramı, çeviri metnin hedef toplumda var olabilmesindeki estetik unsurlardan biri olarak adlandırılabilir. Çünkü “çevirilerin kendilerine özgü bir zamansallığı vardır; yapıtların, dillerin ve kültürlerin zamansallığına bağlı olarak” (Berman, 2012:20). Bu “zaman” durumunun ya da Antoine Berman'ın ifade ettiği gibi zamansallığın metin üzerindeki etkisi, kaynak metnin yazıldığı tarih ve çeviri metnin tamamlanacağı tarih arasındaki zaman farkına göre şekillenecektir. Bu fark ne kadar artarsa, çevirmenin çeviri sürecini yavaşlatan ya da eksik/hatalı çeviri kararları almasına neden olan kaynak ve hedef metne ilişkin zamansal unsurlar ortaya çıkmaktadır. Burada çevirmenin zaman ve buna bağlı olarak tarih bilgisi önemli bir rol oynamaktadır. Genellikle kaynak metnin hangi dilde, ne zaman, kim tarafından ve neyi konu alarak yazıldığına ilişkin sorular çeviri sürecinin temelini oluştursa da, tüm bu soruların “ne zaman” çatısı altında toplanması çevirmen tarafından alınacak çeviri kararlarının uygunluğunu ve eşdeğerliğini kuvvetlendireceği gibi, çevirmenin tarih bilgisinin de geçerliğini ve güvenilirliğini sergileyecektir. Aksi takdirde, özellikle dünya toplumlarına mal olmuş dünya klasikleri ya da evrensel bilim ve tarih kitaplarının çeviri süreçlerinde zamana bağlı hatalı ya da eksik çeviri kararları ile karşılaşılması kaçınılmaz olacaktır.

Çeviribilim çalışmalarında zaman kavramı sorunsalının doğrudan temel alan bu çalışma, başta Anton Popoviç olmak üzere James Holmes ve Eugene A. Nida'nın çeviride zamandan kaynaklı durumlar için önerdikleri tarihselleştirme (historicization) ve modernleştirme (modernization) yöntemlerini gerçek anlamda çeviride zaman vurgusunun iyi yapılabileceği bir eser aracılığıyla incelemeyi amaçlamaktadır. Bu yüzden Honoré de Balzac'ın bir deneme eseri olan ve yaklaşık 180 yıl sonra Fransızcadan Türkçeye çevrilen *Physiologie de l'Émployé*, çeviri sürecinde zaman kavramının önemini ifade edilmesi ve bu gibi durumlarda çevirmenlerin ne gibi çeviri kararları alabileceğine ilişkin durumların yorumlanması için seçilmiştir. Tarihselleştirme ve modernleştirme yöntemlerinin ele alınacağı başlığa geçmeden

önce, bulgulardaki çeviri incelemelerinin daha iyi anlaşılması bakımından *Çalışanın Fizyolojisi* olarak Türkçeye kazandırılan eser hakkında takip eden başlıkta kısaca bahsedilecektir.

2-Çalışanın Fizyolojisi ve Türkçeye çevirisi üzerine

Fransız edebiyatının önde gelen, realizmin öncülerinden olan ve dünya klasikleri yazarları arasında en çok okunanlardan olan gibi saymakla özellikleri bitirilemeyecek yazar Balzac'ın deneme olarak kaleme aldığı *Çalışanın Fizyolojisi* isimli eseri 1841 yılında yayımlanmıştır. Eser; 19.yüzyıl Fransız devlet yönetimini, Fransız bürokrasisini, şehirli hayatı olarak adlandırılabilir Parisli hayatını ve dönemin toplumunun sosyal hayatını ele almaktadır. “Sosyal hayat patoloğu” (Zweig, 2018:53) olarak anılan Balzac, bu eserde bu kimliğine “bürokrasi patoloğu” özelliğini eklemiştir. Dönemin çalışan kesimin bürokratik ve sosyal hayatı bağlamında daha çok devlet kurumlarındaki kadroların ve pozisyonların tanımlarını yapmaktadır. Bunu yaparken yine betimleme ustalığını sergilediği karikatürize bir dille yapmaktadır. Eserin de adından anlaşılacağı üzere, dönemin çalışanların fizyolojisini kendi tarzıyla açıklamaya çalışmaktadır.

“Fizyoloji” terimi, “canlıların hücre, doku ve organlarının görevlerini ve bu görevlerin nasıl yerine geldiklerini inceleyen bilim dalı” (TDK²) olarak tanımlansa da, Balzac bu eserde özellikle 19. yüzyılın ilk yarısında devlete bağlı çalışma hayatlarını sürdüren bireylerin anatomik özelliklerinden çok bürokratik, sosyal ve toplumsal hayat üçgenindeki eylemlerini tasvir etmektedir. Kendisinin de bu dönemde yaşadığından ve devletin işleyişini bizzat gözlemleyip deneyimlediğinden dolayı ilgili dönemin çalışma hayatının fizyolojisini gerçekçi betimleme becerisini yine büyük bir ustalıkla kullanarak mizahi bir dille resmetmeye çalışmaktadır. Aslında çağdaşı olan ve sosyoloji biliminin de öncüsü kabul edilen Claude-Henri de Saint-Simon da fizyolojiyi Balzac ile aynı açıdan ele almaktadır: O da fizyolojiyi sadece organların işlevlerini inceleyen bir bilim dalı olarak görmez, aynı zamanda toplumda bireyin her konumda ve durumda sosyal durumunu ele alan bir bilim olarak görür (1965:27-35).

1789 Fransız Devriminden hemen sonraki yarım asrı işaret eden bu eser ve Balzac, Saint-Simon gibi söz konusu yazarlar, toplumda bireyin işlevinin sorgulanmasının yanı sıra toplumda bir insanın çalışması ve çalışanların durumu gibi konulara dikkat çekmeye çalışmaktadırlar. Özellikle Saint-Simon'un “İnsan, çalışmak zorundadır. En mutlu insan, çalışan insandır. En mutlu aile, üyelerinin zamanlarını yararlı bir şekilde kullandığı ailedir. En mutlu ulus, işsizlerin en az olduğu ulustur...” (1965:18) sözleri, o dönemdeki “iş-çalışan” durumunun değerine işaret etmektedir. Balzac da toplumda iş sahibi olmanın ve çalışma hayatının değerinin farkındadır, ancak çalışanların nitelikleri, sayıları ve asli görev tanımları gibi önemli durumların dönemin ruhuna uymadığını düşünmektedir. En üst kadrodan en alt kadroya kadar gözlemlediği çalışan hayatına ilişkin patolojik bulgularda Balzac bu uygunsuzluğu eserinin başından sonuna kadar yermektedir. Dolayısıyla eserini şu cümlesiyle bitirir: “Bizlere cumhuriyetçi kurumların tamamladığı bir monarşinin söz verildiği göz önünde bulundurulursa Mösyö de Cormenin'den ricamız Cumhuriyet devrinin çalışanlarının sayısı ve görev alanlarına dair bir rapor yazmasıdır” (2018:114).

Yukarıda kısaca değinilmeye çalışılan Balzac'ın bu eseri birçok disiplin için çalışma konusudur. Öyle ki, Balzac'ın diğer eserlerine kıyasla nicelik olarak daha küçük bir deneme eser olan *Çalışanın Fizyolojisi*, ele aldığı konu bakımından nitelik olarak ön plana çıkmaktadır. Başlı başına hem yazınsal hem sosyolojik olarak üzerine çalışmalar yapılabilir bu eser, aynı zamanda çeviribilim alanına da,

² <https://sozluk.gov.tr/> (ET: 20.04.2021)

özellikle Türkçeye çevirisi bağlamında dikkate değer örneklemeler sunmaktadır. Bunlardan birisi bu eserin neredeyse iki asır kadar süre zarfında Türkçeye çevrilmemiş olmasıdır. Ancak 2018 yılında VakıfBank Kültür Yayınları tarafından yayımlanan *Çalışanın Fizyolojisi*, Münif Sair'in Fransızcadan Türkçeye çevirisiyle Türkçe ile tanışmıştır. Dolayısıyla bu çalışma gibi yeni çeviri çalışmalarının yapılmasına olanak sağlayacağı düşünülmektedir.

Balzac gibi bir klasik yazarın deneme eserinin neden bugüne kadar Türkçeye çevrilmediği ayrı bir alt araştırma konusu olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak eserin kaynak metninin basıldığı dönem itibariyle Osmanlı Devletindeki çeviri hareketlerinin temelini yazınsal metinler oluşturmamaktadır. Daha çok "19. yüzyılda çevirisi yapılan yapıtların büyük bir kısmı genelde askerlikte ıslah amaçlı teknik çevirilerdir" (Eruz, 2010:100). 19. yüzyılın teknik çevirilerin yapıldığı bir dönem olarak görülmesine rağmen, 20. yüzyılda Cumhuriyet döneminde, özellikle *Tercüme Bürosu* döneminde de bu eser ilgili komisyonlar ve çevirmenler tarafından Türkçeye çevrilecek bir eser olarak değerlendirilmediği sonucuna da ulaşılmaktadır. Balzac'ın ele aldığı dönem, toplum, devlet yönetimi ve çalışma hayatı gibi konuların hedef toplumla bağdaşmaması şeklinde bir algı yüzünden eserin çevrilmediği ya da daha güncel zamanlarda Balzac'ı Balzac yapan eserlerden biri olmadığı şeklinde düşünüldüğü için çevrilmediği gibi varsayımlar akla ilk gelen nedenler olabilir. Ancak bunun ayrı bir araştırma konusu olduğunun altı çizilerek, bu eserin uzun bir zamandan sonra Türkçeye çevrilmesi Türk yazını ve sosyolojisi gibi diğer bilim dalları için bir kazanım olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla eserin uzun zaman sonra Türkçeye kazandırılması bu çalışmanın örneklemesini oluşturmaktadır.

Bu düşüncelerden hareketle, bulgularda çevirmenin zamandan kaynaklı çeviri kararlarının çerçevesini daha iyi oluşturmak için takip eden başlıkta çeviride zaman kavramı tarihselleştirme ve modernleştirme yöntemleri bağlamında ele alınacaktır.

3.Çeviride zaman kavramı bağlamında tarihselleştirme ve modernleştirme yöntemleri

Bir eserin metnini oluşturan dil, zaman, konu gibi her bir unsur, metnin okuyucu ile bağdaşmasındaki yapı taşlarını oluşturur. Eserin metninin basıldığı ve yayımlandığı andan itibaren yazarın metin içinde kullandığı unsurlar metnin okuyucu kitlesindeki yerinin sürdürülebilirliğiyle doğrudan ilişkilidir. Uzun yıllar boyunca, kimi zaman asırlar boyunca okuyucular tarafından bir eserin arz edilmesi onun metninin yazarının kalitesinden ve özellikle içerdiği dil, zaman, konu gibi unsurların öneminden ileri gelmektedir. Bu durum bir dilde kaleme alınan bir eserin metninin çeviri yoluyla diğer bir dile aktarılmasında da geçerlidir. Aynı şekilde çeviri metnin hedef toplumlarda var olabilmesindeki en önemli etken, kaynak metne ait tüm unsurların en uygun ve eşdeğer biçimde çevrilmesidir. Ancak kimi zaman bu unsurlardan "zaman" kavramı çeviri sürecinde bir değişken olarak ortaya çıkar ve çoğu zaman çevirmenin geçmiş ile şimdi arasındaki bilgi haznesini sınamaktadır. Bu yüzden çevirmenin kaynak metnin dönemine ilişkin dil, toplum, tarihsel olaylar, devlet anlayışı ve siyaset gibi bilgilerini çeviri sürecinin merkezine yerleştirmesi gerekmektedir. Dolayısıyla çeviride zaman kavramı gibi bir konu ile karşılaşılmaktadır.

Zaman kavramı her bir metnin kimliğinin en önemli bilgisi olduğundan çevirmenin çeviri sürecinde kimi zaman bir tarihçi kimliğine bürünmesini gerektirebilir. Çevirmen, çeviri sürecinin gerektirdiği bilgileri araştırmak ve edinmek için geçmişe bir yolculuğa çıkabilir. Belki de Anthony Pym'in çeviri tarihine ilişkin müzakere kuramından bahsettiği çalışmasında ifade ettiği gibi, çevirmenler gerekirse müşterileriyle, metinlerle, yazarla ve diğer çevirmenlerle müzakere edebilirler (1993:2-3) düşüncesi, çevirmenin bu yolculuğunun nedenini açıklamaktadır. Aynı zamanda Pym'in bu çalışmasından hareketle

Peter Burke, çeviriyi şu şekilde tanımlar: “Çeviri bir bakıma müzakere demektir” (2012:5). O halde çeviri müzakere ise, çevirmen de geçmiş ile şimdi arasında bir müzakerecidir. Böylece çevirmen kaynak metnin yazıldığı dönemin tüm özelliklerinin güncel zaman ile bağdaşımını yapmaktadır. Fakat bu bağdaşımı yaparken çevirmenin başvuracağı yöntemler söz konusudur. Bunlar tarihselleştirme ve modernleştirme yöntemleridir.

Bu iki yönetime zaman bağlamında Popoviç (1987), Holmes (1972) ve Nida (1964) gibi çeviribilimcilerin çalışmalarında rastlanılmaktadır. Bu çalışmalar çerçevesinde bu iki yöntem sırasıyla açıklanmak istenirse, bunlardan özellikle Popoviç'in 1987 yılında Türkçe çevirisi yayımlanan *Yazın Çevirisi Terimleri Sözlüğü* önem arz etmektedir. Hem bu çalışmanın çıkış noktası olması, hem bu iki yöntemi “Çeviri Metinde Zaman” terimi çatısı altında açıklaması, hem de çeviride zaman kavramını bu iki yöntemle birlikte bir çeviri sözlüğünde yer vermesi bakımından önemli olduğu düşünülmektedir. Popoviç sözlüğünde çeviride zaman kavramını vurgulayan “çeviri metinde zaman”ı şu şekilde açıklar:

Çeviri Metinde Zaman: Özgün metnin çıkışıyla, çevirinin çıkışı arasındaki zaman aralığı nedeniyle, çeviride ortaya çıkan bildirişimsel zaman boyutu. Zaman boyutu, metne iki temel düzeyde yansır:

1-Metnin malzemesinin altkatmanı düzeyde (dilbilgisi kipleri);

2- Metnin göstergesel işlevleri düzeyinde (ekinsel bir olgu olarak zaman) (1987:13-14).

Popoviç'in bu açıklaması genel olarak çevirideki zaman boyutunu açıklasa da, bu çalışmada metnin dilbilgisel özelliklerden daha çok ekinsel zaman boyutu yöntem olarak temel alınmaktadır. Popoviç de çevirmenin daha çok ikinci boyutla ilgilendiğini ve bu boyut içinde tarihselleştirme ve modernleştirmeye başvurduğunu şu şekilde açıklar: “Çevirmen özellikle, metindeki derin boyutu temsil eden ikinci zaman boyutuyla ilgilenir. Çeviride bu boyut, çevirmenin benimsediği bildirişim tutumuna bağlı olarak ya özgün zaman yaklaşma (tarihselleştirme) ya da ondan uzaklaşma (modernleştirme) biçiminde ortaya çıkar” (1987:14).

Popoviç'in bu tanımlamalarından sonra Holmes'in *The Cross-Temporal Factor in Verse Translation* (1972) adlı çalışmasında çeviride zaman kavramına ve bu iki yönetime rastlanılmaktadır. Bu çalışmada dört şiir çevirisini zamansal olarak inceleyen Holmes şiir çevirmenin tarihsellik ve güncellik yönündeki kararlarını bir yöntem olarak açıklamaktadır. Kaynak metnin kendine özgü özelliklerinin tarihselliğinin korunarak verilmesini *tarihselleştiren çeviri (historicizing translation)* ya da *koruyucu çeviri (retentive çeviri)*; güncel ve zamana uygun eşdeğerliklerin bulunarak verilmesini ise *modernleştiren çeviri (modernizing translation)* ya da *yeniden oluşturan çeviri (re-creative translation)* olarak tanımlamaktadır (1972:105).

Holmes çalışmasında bu yöntemlerden bahsederken verdiği dipnotta Nida'nın *Toward a Science of Translating, with Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating* (1964) adlı kitabını işaret etmektedir. Holmes, özellikle “koruyan çeviri” ve “yeniden oluşturan çeviri” terimlerinin daha çok Nida'nın “biçimsel eşdeğerlik” (formal equivalence) ve “dinamik eşdeğerlik” (dynamic equivalence) ile ilişkili olabileceğini ileri sürmektedir (1972:105). Nida biçimsel eşdeğerliği, kaynak metin odaklı ve mümkün olduğunca kaynak iletinin biçim ve bağlamını temel alan bir çeviri yaklaşımı olarak tanımlarken, dinamik eşdeğerliği ise hedef metin odaklı ve kaynak metindeki iletinin en yakın doğal eşdeğerliğini hedef dil-kültür bağlamını temel alan bir çeviri yaklaşımı olarak açıklar (1964:165-171). Nida'nın iki temel yöntem olarak adlandırdığı bu iki yaklaşımı çeviride özellikle terimsel olarak tarihselleştirme ve modernleştirme de ayrılıyor gibi görülse de, dini metinlerin çevirisini temel alan çalışmasında yazın çevirisi ve şiir çevirisi alanlarına da değinerek temelde Popoviç

ve Holmes'in söylemlerini destekleyen önermelerde bulunmaktadır. Bu çerçevede Nida, Ortaçağ Fransızcasının İngilizceye çevirisinde metnin tamamen anlaşılır olabilmesi için birçok dipnota ihtiyaç duyulacağını; bir Hristiyan selamlaması olan ve "kutsal öpücük, kardeş/barış öpücüğü" anlamına gelen "holy kiss" ifadesinin çevirisinde ise Yeni Ahit döneminde geleneksel bir selamlama biçiminin olduğunun dipnot olarak açıklanmasının eklenebileceği örneklerini vermektedir (1964:159). Daha çok tarihselleştirmeyi destekleyen bu örnekler, aslında çeviride zamandan kaynaklı sorunları dolaylı bir şekilde işaret etmektedir.

Popoviç, Holmes ve Nida'nın önerdiği bu ikili yöntemler çoğunlukla terim olarak birbirinden ayrılrsa da, kavram olarak aynı yöntemleri içermektedirler. Çeviribilim alanına önemli katkıları olan bu öncülerin, aslında farklı çalışmaları aracılığıyla aynı doğrultuda çeviride zamandan kaynaklı sorunlara önermelerde bulduklarıyla karşılaşmaktadır. Bu önermeler tarihselleştirme ve modernleştirme olmak üzere iki yöntem üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu iki yöntem daha çok çeviri sürecinde kaynak metnin özgün zamanından kaynaklı çevirmenin karşısına çıkan sorunlar için izlenecek yolu temsil etmektedir. Ancak diğer çeviri kararlarında olduğu gibi, bu iki yöntemi çeviri sürecinde kullanma kararı da çevirmene bağlıdır. Holmes'in bu iki yöntemini *Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi (2002)* adlı kitabında detaylı olarak açıklayan Berrin Aksoy'a göre bu yöntemler, "çevirmenin hedef kaynaklı toplumsal, kültürel ve yazınsal kısıtlamaları ve beklentileri çerçevesinde ve çevirmenin öznel beğenisi doğrultusunda değerlendirildiği sürece geçerli olabilir" (2002:94). Zora Jesenská da çevirmenin kaynak ve hedef odaklı zamana dönük kararlarının önemini şu şekilde ifade etmektedir:

Çevirmen de okur da kendi kuşaklarının çocuklarıdır; bu kuşak niteliğini, kendi algılama ve dışavurma biçimlerinde ortaya koyar. Çevirdiğimiz yapıt ne denli eski, onu üreten ekin ne denli uzak olursa, özgün metnin zamansal ve ulusal niteliklerinin nasıl korunacağı, bunların bugünkü okurun gerçek algısına nasıl açılacağı sorunu da o denli önem kazanır (Akt. Popoviç, 2012:89).

Aksoy ve Jesenská'nın cümlelerinden de anlaşılacağı üzere, çevirmenin çeviri sürecinde ne derece kaynak metnin yazıldığı döneme tarihsel olarak bağlı kalacağı ve ne derece hedef metinde güncel zamana başvurarak modernleştirme yapacağı gibi durumlar çevirmenin çeviri politikasını oluşturacaktır. Toury'nin çeviri eylemini *önsel, süreç öncesi* ve *çeviri süreci* gibi normların yönettiği (1995:56-61) düşüncesinde olduğu gibi, çevirmenin de zaman kavramını çeviri normlarının merkezine alması gerektiği düşünülebilir. Yaygın çeviri stratejilerinde doğrudan bu iki yöntemin ismiyle karşılaşılmasa da, aslında çevirmen kendince oluşturduğu çeviri süreci politikasında kimi zaman doğrudan; kimi zaman açılama, uyarılama, ekleme, telafi, yerelleştirme, yabancılaştırma... gibi birçok çeviri stratejisi altında; kimi zaman ise adlandıramadığı bir biçimde bu iki yönteme başvurmaktadır. Öyle ki bu yöntemler sıralanan bu durumlarda gözlemleneceği gibi çeviri metnin başında ve içinde de kendini doğrudan gösterebilmektedir. Özellikle "çevirmenin ön sözü ya da son sözü, çeviriye dair, çeviriye dair not, çevirmenin notu, dipnotlar, genel notlar..." gibi hedef metinde yer alan başlık ya da notlar altında çevirmenin zamandan kaynaklı farklılıklar için nasıl bir yol izlediğine ulaşılabilmektedir. Çünkü bunların her biri hedef metinde çevirmenin görünürlüğünü sağladığı gibi çevirmenin çeviri kararlarına ilişkin ipuçları da sunmaktadır. Örneğin çok eski zamanda kaleme alınmış bir kaynak metin söz konusu ise, hedef metindeki çevirmenin ön sözünde çevirmenin zamana ilişkin aldığı çeviri kararlarının, tercih ettiği ifadelerin ya da yaptığı küçük uyarlamaların bilgilerine ulaşmak olasıdır. Dolayısıyla buraya kadar örneklenen durumların hepsinde çevirmenin tarihselleştirme ve modernleştirme eylemleriyle karşılaşmanın mümkün olduğu gösterilmeye çalışılmaktadır.

Popoviç, Holmes ve Nida'nın çeviride zamana yönelik görüşlerinden hareketle tarihselleştirme ve modernleştirme yöntemleri açıklanmış ve bu yöntemlerin genellikle hedef metnin neresinde ve çeviri

sürecinin hangi aşamalarında karşılaşılabileceği tartışılmıştır. Balzac'ın *Çalışanın Fizyolojisi* adlı eserinin Türkçe çevirisindeki kimi çevirmen kararları tartışılan bu duruma örnek teşkil etmektedir. Özellikle eserin kaynak metni ile hedef metni arasındaki zaman farkının çok olması, söz konusu üç kuramcının farklı ama aynı yönde görüşleri çerçevesinde belirlenen tarihselleştirme ve modernleştirme yöntemlerine ilişkin çevirmen kararlarına ulaşılması bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca *Çalışanın Fizyolojisi*'ni Türkçeye çeviren Sair'in hedef metindeki kimi çeviri kararlarının yanı sıra çeviriye dair notunun ve dipnotlarının bu yöntemlere ulaşmada kolaylık sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda bulgular başlığında Balzac'ın *Çalışanın Fizyolojisi* adlı eserinin Fransızcadan Türkçeye çevirisinde çevirmenin tarihselleştirme ve modernleştirme yöntemlerine nerelerde başvurduğu ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

4-Bulgular

Balzac'ın *Çalışanın Fizyolojisi* adlı eserinin Fransızcadan Türkçeye çevirisindeki çevirmenin tarihselleştirme ve modernleştirme yöntemlerini kullandığı yerlere ulaşmak için üç alt başlık belirlenmiştir: Çevirmenin Ön Sözü, Dipnotlar, Çeviri Kararları. Bu üç başlık çerçevesinde tarihselleştirme ve modernleştirme yöntemlerine ilişkin bulgulara ulaşılabilecek ve bu bulgular yorumlanacaktır.

4.1. Çevirmenin ön sözü

Çeviri sonucu ortaya çıkmış hedef metnin ilk sayfalarında rastlanılan “çevirmenin ön sözü, çevirmenin notu, çeviriye dair ya da çeviriye dair not” gibi başlıklar, genellikle çeviri süreci hakkındaki bilgileri okuyucu ile paylaşmak için çevirmen tarafından kaleme alınan kısımlar olarak tanımlanabilir. Ashında bu yazılı sunuş, çeviri sürecini açıklayan bir kısım olmasının yanı sıra kaynak metnin dili, yazarı, basıldığı tarihi, ele aldığı konu gibi birçok bilgiyi de içermektedir. Ancak çoğu zaman bu başlıklardan ve bilgilerden ziyade çevirmenin adının gizli kaldığıyla bile karşılaşılmaktadır. Bu gizlilik çevirmenin görünmezliğini işaret etse de, özellikle okuyucu için çevirmenin görünürlüklerini temsil eden bir kısım olan bu tür ön sözlerin çeviri metinlerde esas olduğu düşünülmektedir. Öyle ki emek verilen bir ürün olarak ortaya çıkan çeviri metin, çevirmeninden ve çevirmene ait isim, notlar, ön sözler gibi özelliklerden yoksun olmaması gerekir. Çünkü “çeviri metinle özgün metin, diyalektik bir ilişki içinde, birarada varolurlar; ama okur bütünüyle çevirmenin eline kalmıştır” (Bassnet, 1997:82). Bu yüzden çevirmenler, okuyucularına nihai ürün olan çeviri metinlerini açıklamak için çevirmenin ön sözü kısmını yazmaktadırlar (Dimitriu, 2009:195). Bu ön sözlerin içinde çeviri sürecine dair bilgiler yer aldığından tarihselleştirme ve modernleştirme yöntemleriyle karşılaşmakta mümkündür.

VakıfBank Kültür Yayınları tarafından basılan ve Münif Sair'in Fransızcadan Türkçeye çevirdiği Balzac'ın *Çalışanın Fizyolojisi* adlı eserinin girişinde “Çeviriye Dair Not” (Balzac, 2018:7) başlığıyla karşılaşılmaktadır. Çalışmanın örneklemini oluşturan bu çeviri eserin bu başlığının yerine, daha genel anlamını temsil ettiği düşünülen “Çevirmenin Ön Sözü” başlığının ana başlık olarak kullanılması tercih edilmiştir. Tarihselleştirme ve modernleştirme yöntemlerine yönelik incelemeler Sair'in kaleme kaldığı ve eserin çeviri sürecinden bahsettiği “Çeviriye Dair Not” başlığı altında yapılacaktır. Bu bağlamda oldukça açıklayıcı ve doyurucu bilgiler içeren bu notta sadece tarihselleştirme ve modernleştirmeye örneklem oluşturacak kısımlarla ilgilenilecektir.

Sair'e ait not başından sonuna kadar okunduğunda hem okuyucuları hem çeviribilim araştırmacılarını karşılayacak tarihi anımsatan kimi sözcükler dikkat çekmektedir. Bunlar çevirmenin kullandığı

“vakanüvis, tevarüs, veçhe” (Balzac, 2018:7-8) sözcükleridir. “Osmanlı Devleti’nde zamanın olaylarını tespit etmek ve yazmakla görevli devlet tarihçisi” (TDK³) anlamına gelen “vakanüvis”, Osmanlı Devlet Teşkilatında bir pozisyonu temsil eder ve bu sözcüğün sadece o dönemde kullanıldığına işaret etmektedir. Aynı şekilde “bir kimseden miras kalma, mirasa konma, kalıtım yoluyla birinden diğerine geçme” (TDK⁴) anlamı olan “tevarüs” ve anlamı “yön” olan “veçhe” sözcükleri günümüzde kullanımı eskimiş olan sözcükler olarak ortaya çıkmaktadırlar. Dolayısıyla okuyucuya bir an geçmişe götüren çevirmenin bu sözcük seçimleri tarihselleştirme yöntemine bir örnek oluşturmaktadır. Ayrıca çevirmenin kaynak metnin Aubert&Lavigne tarafından 1841 yılındaki ilk basımını esas aldığı söylemesi (Balzac, 2018:7) de tarihselleştirme yöntemine başvurduğunu göstermektedir. Buradaki tarihselleştirme daha çok çevirmenin kaynak metnin o döneme özgü tüm özelliklerini koruduğunu ve özellikle oradaki dildeki tarihi dokunun muhafaza olduğu düşüncesi ile bu baskısını temel aldığı ileri sürülebilir.

Çevirmenin ön sözündeki “Napoléon sonrası devrin dünyasında kullanılan kelimeleri yer yer modernleştirdim. Bunu yaparken André Naffis-Shaly’nin 2014’te basılmış olan çevirisini (The Psychology of the Employee, Wakefield Press) esas aldım” (Balzac, 2018:7) ifadesi, çeviri sürecinde genel olarak modernleştirme yönteminin uygulandığını belirtmektedir. Ayrıca çevirmenin Balzac’ın işaret ettiği dönemdeki sözcükleri modernleştirdiğini doğrudan belirtmesi, çevirmenin kaynak metin hedef metin arasındaki zaman farklılığından dolayı modernleştirme yönteminin uyguladığını göstermektedir. Aynı şekilde daha güncel bir zamanda basılan kaynak metnin İngilizce çevirisi olan 2014 yılındaki basımını esas alarak modernleştirmeye yöneldiğini beyan etmesi de bir modernleştirme eylemi örneğini oluşturmaktadır. Çevirmen ayrıca hedef metni modernleştirmek, hedef toplum okuyucusunun dünyasına dokunmak ve hedef metni Fransa bağlamının dışında da geçerli kılmak için eserin kaynak metnin çatışını oluşturan sözcüklerle ilgili modernleştirme yöntemini işaret eden çeviri kararını şöyle açıklamaktadır: “Memur/çalışan, ofis/büro/daire, Sivil Liste/Kamu İdaresi örneklerinde çok kullanımlı tercüme metni çağdaşlaştırmak, günümüzün okurun tecrübe dünyasına yaklaştırmak ve Fransa bağlamından kontrollü bir şekilde bağımsızlaştırmak adına tercih ettim” (Balzac, 2018:8). Daha sonra tercih edilen bu sözcüklerden “Sivil Liste”yi şu şekilde açıklaması da modernleştirme açısından dikkat çeker: “Artık Kraliyet döneminin sivil listesi yani Kraliyet Ödeneğiyle yaşayan salt bir kitle kalmamıştır; modern anlamda ‘kamu idaresi’ tesis olunma aşamasındadır” (Balzac, 2018:8). Çevirmenin bu açıklamasındaki “anlamına gelen” manasını taşıyan “yani” bağlacını kullanarak “Sivil Liste”yi açıklaması ve “modern anlamda” ifadesini ekleyerek diğer bir anlamıyla bağlama göre kullanması modernleştirmeye yönelik çeviri kararları olarak değerlendirilmektedir. Diğer bir modernleştirme uygulaması ise şu cümlede gözlemlenmektedir: “...burada karşılaşacağınız şahsiyetler... yeni veçhelerle (‘beyaz yaka’) aramızda dolaşmaya...” (Balzac, 2018:8). Balzac’ın işaret ettiği dönemdeki çalışanların pozisyonlarını daha güncel bir söylem olan ve fiziki güçten ziyade daha çok fikri özelliğini kullanan masa başı ya da yönetici pozisyonlarında çalışan anlamına gelen “beyaz yaka” şeklinde belirtmesi hedef metnin okurları için alınmış bir modernleştirme kararı olduğu söylenebilir.

Yukarıdaki bulgulardan hareketle, çevirmenin çeviri sürecinden bahsettiği ön söz yazmasının başlı başına bir tarihselleştirme ve modernleştirme eylemi olduğunun bir kez daha altı çizilmiştir. Ön sözlerin çeviri sürecindeki gizemleri dışa vurmak için çevirmenler tarafından kaleme alındığını belirten Lawrence Venuti’nin (1986:181) düşüncesiyle, Sair’in ön sözünde bahsettiği çeviri sürecine

³ <https://sozluk.gov.tr/> (ET: 20.04.2021)

⁴ <https://sozluk.gov.tr/> (ET: 20.04.2021)

ilişkin kararların gizemleri açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede ön sözde, tarihselleştirme yöntemine göre modernleştirme kararı ile daha çok karşılaşılmıştır.

4.2. Dipnotlar

Hedef metindeki çevirmen tarafından oluşturulan dipnotlar, genellikle çevirmenin çeviri sürecindeki çevirdiği ya da çevirmediği bir ifade, sözcük ya da özel bir isim için yaptığı açıklamaları ve tanımlamaları içerir. Çevirmenin çeviri sürecinde kendisini görünür kıldığı ve içinde bulunduğu yaratıcı süreci tartıştığı yöntemlerden biri olan dipnot (Flotow, 1991:74), çevirmenin hedef metinde oluşturduğu diğer kısım, ekleme ve yöntemlerden olan ön söz gibi çevirmenin tarihselleştirme ve modernleştirme kararlarına yönelik izler taşır. Bu duruma *Çalışanın Fizyolojisi*'nin Türkçe çevirisi de otuz bir adet dipnota sahip olması bakımından bir örnek oluşturmaktadır.

Hedef metnin ön söz kısmında, çeviri sürecindeki modernleştirme kararları için eserin Naffis-Sahely tarafından İngilizceye çevirisine başvurduğunu belirten Sair'in dipnotlarla ilgili şu cümleleri dikkat çekmektedir: "... harika bir önsöz ve dipnotlarla zenginleştirdiği çalışmasından çokça faydalandım ve dipnotların çoğunluğunu kendisinden aktardım" (Balzac, 2018:8). Sair'in bu ifadesi üzerine Naffis-Sahely'in çevirisine başvurulduğunda on yedi sayfalık çevirmenin girişi kısmı ve buna ilişkin üç kaynak notu; iki sayfalık bir çevirmenin notu bölümü ve yetmiş iki tane not olarak verilen dipnotlar ile karşılaşılmaktadır (Balzac, 2014). Buna karşılık Türkçe metnin çevirmeni olan Sair'in otuz bir dipnot belirttiği gözlemlenmektedir (Balzac, 2018). Ancak bu otuz bir dipnotun yirmi üçü⁵ söz konusu İngilizce çeviri metindeki dipnotlarla⁶, özellikle dipnot verilmek istenen ifade, sözcük ve özel isim tercihi ile benzerlik taşısa da, Sair kimi zaman kendi yorumunu katarak bağımsız bir şekilde kimi zaman tamamen kendine özgü bilgisi çerçevesinde dipnotlarını vermiştir. Ayrıca hedef metindeki dipnota sahip ifade, sözcük ve özel isimlerin çoğu çeviri sürecinde dipnot vermeyi tercih eden hemen her çevirmenin seçebileceği türden olup yapılacak söylemlerin benzerlik taşımasının da olası olduğu söylenebilir. Ancak bir dipnotta yer alan tanımların ve açıklamaların, onları kaleme alan her bir çevirmenin kaynak metne ve hedef metne özgü özelliklere ilişkin bilgi seviyesine göre değişiklik gösterebileceği gibi hedef okuyucu kitlesi tarafından açık, anlaşılır ve yerinde bilgiler sunması bakımından da önemli olduğu düşünülmektedir. Sair'in ifadesi üzerine ulaşılan bu bulgular, dipnotların karşılaştırmasından daha çok, Sair'in yönettiği çeviri sürecindeki tarihselleştirme ve modernleştirme kararları açısından önem taşımaktadır. Alttaki tablo, Sair'in kaynak metinden hedef metne çevirdiği ifade, sözcük ve isimlere verdiği dipnotlardan oluşmaktadır. Ancak tabloda sadece hedef metindeki dipnotu temsil eden ifade, sözcük ve isimlere yer verilmiştir.

1	"Adorno, "köylü şehre geldiğinde her şey ona 'kapalı' der," diye başlar Balzac metnine"	17	QED
2	Çalışan	18	Hoffmann
3	Sivil liste	19	Bourbon Restorasyonu
4	Mösyö de Cormenin	20	"İncil'in dediği gibi, saman çöpüne dönerler"
5	Navarre	21	Château de Meudon
6	XVIII. Louis	22	Hephaestion

⁵ Söz konusu 23 dipnotun numaraları şu şekildedir: 4, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 14, 15, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31.

⁶ Yukarıdaki dipnotların sırasına göre benzerlik taşıyan İngilizce çevirideki dipnotların numaraları şu şekildedir: 1, 5, 6, 9, 12, 13, 17, 18, 19, 21, 22, 24, 29, 32, 33, 37, 46, 48, 56, 65, 66, 71, 72.

7	Mösyö Barthe	23	Plyades
8	Regnault'nun macunu	24	Ordu çocuğu
9	Jove	25	Antony, Arcueil, Bièvres, Fontenay-aux-Roses, Aulnay
10	Louis-Philippe	26	Louis d'or
11	Odry	27	Finot
12	Sous	28	Almanach Royal
13	"Bugünlerde olunabilecek en berbat hal devlette olmaktadır."	29	İngiliz Günü
14	Oduncu var, oduncu var...	30	Vive La Lithographie
15	Dimanche	31	Ahlaki ve Siyasi Bilimler Akademisi
16	Frenolog		

Tablo 1: Hedef metindeki dipnota sahip ifadeler/sözcükler/isimler (Balzac, 2018)

Tablodaki dipnotlar incelendiğinde genellikle ya tarihte önemli bir isim (Dipnot 2, 4, 6, 7, 10, 11, 15, 18, 22, 23), ya önemli bir dönem ve yönetim (Dipnot 5, 19), ya önemli bir kuruluş (Dipnot 31) ya da dönemin idari hayatına ilişkin bilgiler (Dipnot 28, 29) ile karşılaşmaktadır. Aslında bu dipnotların hepsi kaynak metnin ele aldığı zamana özgü bilgileri içermektedir. Dolayısıyla her bir dipnot o zamanın bir betimlemesi olup çeviri sürecinde birer tarihselleştirme yöntemine örnek oluşturmaktadırlar. Ancak çevirmen, hedef metin okuyucuları için metni daha açık hale getirmek istediği düşünülebilir. Bu bağlamda, çevirmenin bu olası kararını da aynı zamanda bir modernleştirme kararı olduğu ileri sürülebilir. Ancak Sair'in tarihe ilişkin dipnotlarının çoğunda verdiği açıklamalar ve tanımlamalar modernleştirme yöntemini işaret eder gibi dursa da bunlar aslında tarihselleştirme yöntemi olarak değerlendirilmektedir. Çünkü bu dipnotlar modern zamanda tarihi açıklamaktadırlar ve bu yönüyle çeviri sürecinde bir tarihselleştirme yöntemine başvurulduğunu göstermektedirler.

Tablodaki dipnot genel olarak tarihteki bilgileri içerse de aralarında farklı durumda olanlarda mevcuttur. Bunlardan dipnot 2 ve 3 çeviri sürecindeki çevirmenin kararına ilişkin bilgiler içermesi bakımından önem arz etmektedir.

Dipnot 2	Kitabın temel figürü l'employee'yi genel olarak <i>çalışan</i> olarak tercüme ettiysek de yer yer <i>memur</i> olarak çevirdik. Balzac zaten tam da modern bürokrasinin ilk genişleme döneminde bu metni yazdığından, 'kraliyet ödeneği' kavramında öngörülen kral ve alâkalı masrafları aşan yeni bir yapılanmayı işaret ediyor. Fransa tarihi üzerine ve bu kitabın özellikle merceğine aldığı 'Restorasyon' dönemi Fransa'sına dair Roger Price'in <i>Fransa'nın Kısa Tarihi</i> (Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2012) kitabına başvurulabilir.
Dipnot 3	<i>La liste civile</i> kavramı İngiliz siyaset lügatinden 'civil list' gelir ve kısaca devletin ödeme yaptığı kişilerin listesi demektir. Fransız siyasetine girişi 3 Ekim 1789'daki Ulusal Meclis tartışmasında gerçekleşmiştir. 10 Ağustos 1792'de lağvedilmiştir. Bourbon Restorasyonu ile 'anayasal bir monarşi'nin tesisi sırasında, Haziran Monarşisi döneminde, 2 Mart 1832 tarihli bir yasayla tekrar gündeme gelir. Kral ve oğulları da bu maaşlar arasında sayılır. 'Kraliyet ödeneği' olarak da çevrilebilecek bu ifadeyi 'sivil liste' olarak tutmayı tercih ettik.

Tablo 2: Çeviri kararlarına yönelik dipnotlar (Balzac, 2018:10)

Dipnot 2, çevirmenin kaynak metinde geçen ve eserin temelini oluşturan bir sözcük olan "l'employé"nin Türkçeye çevirisindeki sözcük seçimlerini açıklamaktadır. Bu açıklamada hem Balzac'ın dönemine hem de eserin işaret ettiği döneme gönderme yapılmaktadır. Çevirmen burada bir sözcüğün modern zamanda anlaşılması ve hedef okuyucu da kabul görmesi için iki zaman dilimi arasında gidip

gelmektedir. Dolayısıyla “l’employé” için önerdiği “çalışan” ve “memur” sözcükleri dipnotta bulunan açıklamalarla birlikte tarihsel bilgiler ışığında modernleştirme yöntemine başvurduğu gözlemlenmektedir.

“La liste civile” için oluşturulan dipnot 3’te, sözcüğün etimolojisinden, tanımından ve tarihteki kullanım dönemlerinden, alanlarından bahsedilmektedir. Bunun sonucunda da tercih edilebilecek “Kraliyet ödeneği” ve tercih edilen “sivil liste” ifadeleriyle karşılaşılmaktadır. Sair burada, Ece’nin (2010:27) yazın çevirisi incelemelerinde çevirmenin çeviri sürecinde neler yaşadığına ilişkin benzetim yaptığı “kara kutu”yu gözler önüne sermektedir. Dipnot 2’de olduğu gibi burada da tarihsel izler çerçevesinde bir çeviri işlemi olan modernleştirme kararı ile karşılaşılmaktadır. Aslında tarihte kullanılan ve açıklaması yapılan kaynak metindeki her bir ifadenin ya da sözcüğün hedef metinde tercih edilen karşılığı, o andan itibaren modern zamandaki okuyucu tarafından kabul göreceği için çevirmenin bu kararlarının modernleştirme olarak yorumlanmasının kaçınılmaz olduğu ileri sürülebilir. Çeviri sürecinde karşılık olarak önerilen ifadelerin hedef metindeki anlam ve biçimlerine bakıldığında standart bir çeviri işlemi olarak değerlendirilseler de, aslında onları modernleştirme çerçevesine alan çevirmenin dipnot gibi açıklamaları tercih etmesi ve söz konusu ifade ya da sözcüğün kaynak metnin konusuna göre güncel anlamlarından birini seçmesidir.

Dipnotların yanı sıra hedef metinde kimi dipnot özelliği ve açıklama niteliği taşıyan köşeli parantezlerle karşılaşılmaktadır. Aşağıdaki Tablo 3, bu parantezlerden örnekler sunmaktadır.

	Kaynak Metin	Hedef Metin
Parantez 1	Trois cents autres se trouvent au bout de la rue de Tournon (Balzac, 1841:24).	<i>Rue de Tournon</i> ’nun [Senato] sonunda, bir üç yüz efendi daha bulabilirsiniz (Balzac, 2018:27).
Parantez 2	...de plusieurs pairs de France,... (Balzac, 1841:28).	... Fransa’nın kimi önemli asillerinin [Pairie de France] ... (Balzac, 2018:30).
Parantez 3	..., où se tient le chef, l’illustre Porte, qui, de sa table, domine cette assemblée d’administrés et de commis administrant (Balzac, 1841:47).	Patron oradadır; Bâbıali’den [Sublime Porte] masasının ardından ricacıları ve idari yardımcıları izler (Balzac, 2018:46).
Parantez 4	Songez qu’en juillet 1830 vous avez mis un livre dans les armes de la France (Balzac, 1841:53).	Hatırlayalım Temmuz 1830’da, Fransız halkına bir Anayasa [La Charte] verdiniz! (Balzac, 2018:51).

Tablo 3: Dipnot ve açıklama özelliği taşıyan parantezler

Parantez 1, yüksek pozisyonlarda çalışan ve eserde geçen tatmin edilecek efendileri içeren bağlama ilişkin bir cümle sunmaktadır. Paris’te bulunan Tournon isimli sokakta da bu efendilerin bulunabileceği cümleden anlaşılrsa da, özellikle sokağın güneyinde yer alan Senato tarafında bu efendilerin yerinin parantez içinde işaret etmesi zamana yönelik bir tarihselleştirme kararına işaret etmektedir. Bugün coğrafi olarak da yerini koruyan bu adres, bu bakımdan da modernleştirme olarak yorumlanabilir. Parantez 2 ise, çevirmenin Fransa’nın üst pozisyona sahip kişilerinden oluşan “Pairs de France/Pairie de France”ı, açıklarak çevirmesinin yanı sıra okuyucuyu parantez içi bilgi ile ilgili ifadeye yönlendirmektedir. Bu kararıyla çevirmen, bir tarihselleştirme yöntemine başvurmuştur. Parantez 3, “Illustre Porte” ifadesi için oluşturulmuştur. Tarihten gelen bir kullanım olan “Bâbıali” ifadesinin hedef metinde tercih edilmesi ve parantez içinde daha iyi anlaşılсын diye Fransızcasının verilmesi tarihselleştirme yöntemine bir örnek oluşturmaktadır. Parantez 4’ün kaynak metninde bulunan ifadede, 1830 yılında bir kitaptan söz edilmektedir. Bu da 1830 Anayasal Şartı’nı temsil etmektedir. Çevirmenin de bunu göz önünde bulundurarak parantez içinde söz konusu anayasanın Fransızcasını verdiği ileri sürülebilir. Bu çeviri kararının da tarihselleştirme yöntemi olduğu

savunulabilir. Böylece dipnot başlığı altında ele alınan bu parantezlerin de, dipnotlar gibi çevirmenin çeviri sürecinde aldığı kararlara ilişkin bir açıklama, tanımlama ya da yönlendirme içerdiği gözlemlenmektedir. Bu yönüyle de hedef metindeki çevirmenin eklediği parantezler için de kimi zaman tarihselleştirme kimi zaman da modernleştirme işlemi için başvurulduğu söylenebilir.

Sair'in başta dipnot tercihlerini ve daha sonra parantez oluşturma kararlarını incelemeye çalışan bu başlık, bir yandan zamana ilişkin çeviri kararlarını incelerken diğer yandan da aslında Weisgerber'in şu düşüncesini de vurgulamaya çalışmaktadır: "Çeviri yapan kimse, dünyanın herhangi bir parçasını görüntüleyen bir fotoğrafın altına değişik bir altyazı koymakla yetinen kişi değildir; çevirmenin işlevi yabancı metinde ortaya çıkan dilsel olguyu anlamak ve bunu anadilinin kendisine sunduğu olanaklar yardımıyla açıklamak olmalıdır daha çok" (Dobossy, 2012:84). Sair de bu çerçevede, çeviri sürecinde anlama ilişkin bilişsel süreci iyi yönetmesinin yanı sıra kaynak ve hedef dile hakimiyetiyle zamana ilişkin dil kullanımlarını olduğu gibi bırakmak yerine dipnotlar ve parantezlerle açıklamaya çalışmıştır.

4.3.Çeviri kararları

Çeviri sürecinde zamana ilişkin tarihselleştirme ve modernleştirme yöntemlerine çevirmenin çeviri kararlarında da rastlanılmıştır. Bu kararlardan örnekler sunan aşağıdaki Tablo 4'te, çevirmenin tarihselleştirme ya da modernleştirmeye yönelik tercih ettiği sözcükler ve ifadeler hem kaynak hem hedef metinde koyu ile belirtilmiştir.

Kaynak Metin	Hedef Metin
Ces sublimes victimes des chiffres...(Balzac, 1841 :15).	Sayıların bu ulvi kurbanları,... (Balzac, 2018:20).
Tous les industriels des deux mondes souscriraient avec joie à un pareil accord avec ce génie du mal appelé le <i>Coulage</i> (Balzac, 1841:18).	Sanayiciler her yerde <i>israf</i> denilen bu habis cinle benzer bir anlaşma imzalar (Balzac, 2018:21).
En un mot, Odry vous dirait que la seule place libre est la place de la Concorde. ... consultez les bureaucrates les plus expérimentés,... (Balzac, 1841:25).	Özet olarak, Odry'nin böyle bir durumda diyeceği gibi, herkese bilâ-bedel uygun tek mevki, bir sokak köşesinde ayakta beklemektir. ... en vâsi tecrübeye sahi bürokratlara müracaat etsinler (Balzac, 2018:27-28).
Ce que ce malheureux dit,... stéréotypé...(Balzac, 1841:29).	Biçarenin size anlatacağı klişe budur... (Balzac, 2018:30).
... les objets qui les entourent sans cesse ,... (Balzac, 1841:36).	Biteviye etraflarındaki nesnelere... (Balzac, 2018:37).
... il ne dépend que du ministre, et souvent le ministre dépend de lui (Balzac, 1841:56).	... çünkü onun işi sadece bakanlığın inayetine kalmıştır ve mezkûr bakan çoğu zaman ona bel bağlar (2018:54).
... à un feuilletoniste ,... (Balzac, 1841:56).	... risalecikler yazarına (Balzac, 2018:54).
... toujours des mémoires instructifs de politique comparée,... (Balzac, 1841:58).	...karşılaştırmalı siyaset konusunda düzenli olarak ayrıntılı brifingler ... (Balzac, 2018:54).
Le surnuméraire aperçoit les impossibilités de la carrière,... (1841:70).	Stajyer kariyer denen şeyin havi olduğu aşılması namümkün engelleri tamamıyla idrak eder... (Balzac, 2018:64).

...le surnuméraire dégoûté... (Balzac, 1841:70)	İşin bu veçhesinden tiksinti duyan stajyer... (Balzac, 2018:65).
De ce point de vue , le surnumérariat... est une institution bienfaisante (Balzac, 1841:71).	Bu zaviyeden bakılınca , stajyerler... bir hayır kurumunun hayırhahlarıdır (Balzac, 2018:66).
...inconnus quoique décorés ... (Balzac, 1841:72).	Resmi taltiflere mazhar olmuşlarsa da neredeyse bilinmezler (Balzac, 2018:67).
...il joue le jeune homme riche, il en affecte les manières (Balzac, 1841:77)	...bir playboy gibi kasılarak... (Balzac, 2018:71).
Silencieux au bureau, travailleur exact , cet employé-modèle... (Balzac, 1841:82).	Bu örnek çalışan ofiste sessizdir ve vazifesinastır (Balzac, 2018:74).
...il existe des collusions ... (Balzac, 1841:102)	...ne muvaazalar mevcuttur (Balzac, 2018:91).
...le tempérament du redoutable chef de de division (Balzac, 1841:111):	...daire başkanının iç karartıcı halet-i ruhiyesine ... (Balzac, 2018:100)
Il est si tatillon ,... (Balzac, 1841:120).	Pek müşkülpesenttir ,...(Balzac, 2018:107).
Quelquefois suit la biographie du défunt, ainsi dépeint... (Balzac, 1841:121).	Ara sıra sitayişle bahsedilir ölmüş memurdan ve hakkında şöyle şeyler anlatılır... (Balzac, 2018:109).

Tablo 4: Çeviri sürecindeki genel olarak çeviri kararları

Tablo 4'e genel olarak bakıldığında ilk olarak göze çarpan okuyucuyu eski zamana götürebilecek ya da okuyucuya eserin hedef metninde de sahip olduğu tarihsel özellikler korunmaya çalışılmıştır düşüncesini verebilecek çeviri kararları ile karşılaşmaktadır. Hedef metinde yer alan ve anlamları incelenen koyu ile belirtilen sözcüklerin çoğu, hedef toplumun tarihine ilişkin eski bir dil kullanımına işaret etmektedir. Sözlükte (TDK⁷) anlamları taranan söz konusu sözcüklerin birçoğunda "eskimiş" ibaresi ile de karşılaşmaktadır. Halihazırda söz konusu hedef dil Türkçe oluşu için, tarihten süregelen Arapça ve Farsçadan etkilenen Osmanlıca ile doğrudan ilişkisi mevcuttur. Kaynak metin, 19. yüzyılın ilk yarısını ve Balzac'ın yaşadığı dönemi işaret ettiğinden, çevirmenin hedef dilin tarihi özelliklerini göz önünde bulundurarak metne 1800'lü yılların hedef dil özelliklerini vermeye çalıştığı söylenebilir. Sair'in bu çeviri kararlarının tarihselleştirme yöntemi uyguladığının bir göstergesi olduğu düşünülmektedir.

Tablo 4, tarihselleştirme yöntemine yönelik farklı çeviri kararlarına da sahiptir. Kaynak metinde bulunmayan ancak ekleme yoluyla hedef metinde yer alan ve çoğu zaman eski zamanda kullanılan sözcüklere de rastlanılmaktadır. Çevirmenin "inayet, mezkûr, veçhe, hayırhah, sitayiş" gibi sözcük tercihleri bu duruma örnek teşkil etmektedir. Kimi zaman çalışma hayatında bakanlığa ilişkin bir işleyişi, kimi zaman bir stajyerin memnun olmadığı bir durumu, kimi zaman hayır işini yapan kişiyi, kimi zaman da cenaze törenindeki bir kesiti tarihi bir dil ile vurgulamak için çevirmenin eklemeler yaptığı gözlemlenmektedir. Çevirmenin kaynak metnin bağlamından yola çıkarak hedef metnin bağlamına kimi zaman uygunluğunu kimi zaman eşdeğerliğini artırmak için alınan ekleme işlemi olarak yorumlanan bu çeviri kararları tercih edilen sözcükler bakımından tarihselleştirme yöntemi olarak değerlendirilmektedir.

⁷ <https://sozluk.gov.tr/> (ET: 20.04.2021)

Tablo 4'te aynı zamanda modernleştirme yöntemine ilişkin örnekler de yer almaktadır. Bilgilendirici ya da öğretici inceleme yazısı olan "mémoire instructif"i "ayrıntılı brifing" olarak ve "kadro dışı görevli" (Saraç, 2003:1351) anlamına gelen "surnuméraire"i "stajyer" olarak çevirmesi, çevirmenin kaynak metnin bağlamına uyan ve bugün daha yaygın kullanılan sözcükleri tercih ettiği izlenmektedir. Aynı şekilde çevirmen çalışanlardan zarifi/hovardayı hedef metinde kaynak metindeki gibi birkaç cümleyle tanımlamak yerine, güncel zamanda hemen her dilde aynı anlamda kullanılan, zevki uğruna yaşayan ve para harcamaktan çekinmeyen çapkın anlamına gelen "playboy" şeklinde çevirmiştir. Çevirmenin bu kararları da modernleştirme yöntemine örnek gösterilebilir.

Genel olarak Tablo 4'te yer alan sözcüklere ilişkin çeviri kararlarında eski zamana dayalı bir dil kullanım tercihi görölmektedir. Daha çok kaynak metnin kaleme alındığı dönemi göz önünde bulunduran çevirmen çoğu zaman tarihselleştirme, daha sonra modernleştirme yöntemine başvurduğu bu tabloda gözlenmektedir.

Genel olarak çevirmenin ön sözü, dipnotlar ve çeviri kararları başlıklarında, çevirmenin çeviride zaman kavramına ilişkin çevirmenin bireysel çeviri kararlarına göre hedef metnin dilinin tarihselleştirilmesi ve modernleştirilmesi ile karşılaşılmaktadır. Sair'in yukarıda örneklenen çeviri tercihlerinin çoğu Dobossy'nin şu düşüncesini desteklemektir: "...yabancı bir metnin içerdigi "başka evren'i" gerçekten özümleyebilecek ve bunu kendi dilinde yeniden yaratabilecek gücü ve duyarlığı olan çevirmenlerin yaptıkları ortaya çıkacaktır" (2012:85). Bu düşünceyle Sair'in kaynak metnin sahip olduğu özellikleri özümseyerek hedef dildeki yetkinliği çerçevesinde aktardığı düşünölmektedir. Böylece çeviride zamandan kaynaklı farklılıklar kendi tarzında çözümler ürettiği ileri sürölebilir.

5. Sonuç

Balzac'ın *Çalışanın Fizyolojisi* adlı deneme eserinin ilk basıldığı yıl ile Türkçeye çevrildiği yıl arasındaki zaman farkı çerçevesinde çeviride zaman kavramına dikkat çekilmiştir. Bu çerçevede yaygın çeviri stratejilerinde rastlanılmayan ancak çeviribilimde önemli yere sahip Popoviç, Holmes ve Nida gibi kuramcıların çalışmalarında yer verdikleri ve alan araştırmacıları için kimi zaman doğrudan kimi zaman dolaylı olarak önerdikleri tarihselleştirme ve modernleştirme yöntemleri çeviride zaman bağlamında ele alınacak yöntemler olarak vurgulanmıştır. Bu bağlamda çeviribilim araştırmaları açısından öneme sahip olduğu düşünölen Sair'in Fransızcadan Türkçeye çevirdiği *Çalışanın Fizyolojisi* eserinde zamana ilişkin farklılıklara, özellikle çevirmenin tarihselleştirme ve modernleştirmeye yönelik çeviri işlemlerine "çevirmenin ön sözü, dipnotlar ve çeviri kararları" başlıkları çerçevesinde ulaşılmıştır. Çevirmenin her iki yöneme bu üç başlıkta başvurduğuna dair bulgulara ulaşılsa da, çevirmenin ön sözü ve dipnotlar bağlamında ele alınan örneklemlerde daha çok modernleştirmeye ve genel olarak çeviri kararlarında yer alan örneklemlerde ise tarihselleştirme yöntemine başvurduğu gözlemlenmiştir. Ancak çeviri kararları başlığında ele alınan örneklemlerden anlaşılacağı gibi genel olarak hedef metin baştan sona okunduğunda da, hedef dilin 1800'li yıllarındaki kullanımlarından izler bıraktığına ulaşılmıştır. Sair'in çevirisiyle Türkçede önemli kazanım olan bu hedef metnin, okuyucuya her zaman tarihten bir kesiti anlattığı ve ancak bunu yaparken kimi zaman modern zamana kimi zaman tarihe yönlendirecek çeviri kararları içerdigi belirtilmiştir.

Böylelikle, çeviri sürecinde zamandan kaynaklı farklılıklara çözüm olarak uygulanabilecek tarihselleştirme ve modernleştirme çeviri yöntemleriyle çeviride zaman kavramına farklı bir bakış açısı getirilmiştir. Öyle ki arasında zaman farkı çok olan metinlerin çevirisinde çevirmenlerin ne gibi aşamalar izleyip, hedef metni hangi aşamada özğün zamanına götüreceği ya da modern zamana

yakınlaştıracığı konusunun güncelliğini koruyacağı düşünülmektedir. Özellikle okuyucu açısından önem arz eden bir konu olan hedef metin dilinin akıcılığı ve anlaşılabilirliği çevirmenin zamana ilişkin kararlarını etkilemeye devam edeceği şeklinde değerlendirilmektedir. Çeviribilim alanındaki çalışmalarda çeviride zaman kavramı konusu doğrudan temel alınan bir konu olmasa da, farklı zamanlara ait metinlerin çeviri incelemelerini ele alan çalışmalarla çeviride zaman kavramının ön plana çıkacağı ve bunun sonucunda çevirmenlerin ve çevirmen adaylarının zamana ilişkin çeviri kararlarının olumlu yönde etkileeneceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Aksoy, N. B. (2002). *Geçmişten günümüze yazın çevirisi*. Ankara: İmge.
- Balzac, H. (1841). *Physiologie de l'employé*. Paris: Aubert&Lavigne.
- Balzac, H. (2014). *The Physiology of the employee* (A. Naffis-Sahely, çev.). Cambridge-Massachusetts: Wakefield Press.
- Balzac, H. (2018). *Çalışanın fizyolojisi* (M. Sair, çev.). İstanbul: VakıfBank Kültür.
- Bassnet, S. (1997). Gözle görülür çevirmen (Y. Salman, çev.). *Kuram*, 15, 79-82.
- Berman, A. (2012). Çeviri ve çeviri üstüne söylemler (M. Rifat, Çev.). M. Rifat (Ed.), içinde *Çeviri seçkisi II-çeviribilim nedir?* (s.13-23). İstanbul: Sel.
- Burke, P. (2012). Erken modern Avrupa'da çeviri kültürleri (F. B. Aydar, çev.). P. Burke-R. P. Hsia (Ed.), içinde Erken modern Avrupa'da kültürel çeviri (s.3-39). İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Dimitriu, R. (2009). Translators' prefaces as documentary sources for translation studies. *Perpectives: Studies in Translatology*, 17:3, 193-206.
- Dobossy, L. (2012). Sanat yapıtı ve estetik araştırmalar konusu olarak çeviri (S.Rifat-M. Rifat, Çev.). M. Rifat (Ed.), içinde *Çeviri seçkisi II-çeviribilim nedir?* (s.83-86). İstanbul: Sel.
- Ece, A. (2010). *Edebiyat çevirisinin ve çevirmenin izinde*. İstanbul: Sel.
- Eruz, S. (2010). *Çokkültürlülük ve çeviri: Osmanlı Devleti'nde çeviri etkinliği ve çevirmenler*. İstanbul: Multilingual.
- Flotow, L. (1991). Feminist translation: Contexts, practices and theories. *TTR: traduction, terminologie et redaction*, 42, 69-84.
- Holmes, J. (1972). The cross-temporal factor in verse translation. *Meta*, 17, 102-110.
- Nida, E. A. (1964). *Toward a science of translating*. Leiden: E. J. Brill.
- Popoviç, A. (1987). *Yazın çevirisi terimleri sözlüğü* (S. Karatay-Y. Salman, çev.). İstanbul: Metis.
- Popoviç, A. (2012). Çeviri çözümlemesinde "deyiş kaydırma" kavramı (Y. Salman, Çev.). M. Rifat (Ed.), içinde *Çeviri seçkisi II-çeviribilim nedir?* (s.87-92). İstanbul: Sel.
- Pym, A. (1993). Negotiation theory as an approach to translation history: an inductive lesson from fifteenth-century Castile. *Translation and Knowledge*, 27-39.
- Saint-Simon, C. H. (1965). *La physiologie sociale*. Paris: Presses universitaires de France.
- Saraç, T. (2003). *Fransızca-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Adam.
- TDK, (2021). Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/> (ET: 20.04.2021).
- Toury, G. (1995). *Descriptive translation studies and beyond*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Venuti, L. (1986). The translator's invisibility. *Criticism*, 28/2, 179-212.
- Zweig, S. (2018). *Üç Usta: Balzac, Dickens, Dostoyevski*. İstanbul: Can Sanat.